

ПРАВОВА ПРИРОДА ВИНАГОРОДИ ЗА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ (ГОНОРАРУ) АДВОКАТА

LEGAL NATURE OF THE REMUNERATION FOR LEGAL ASSISTANCE (FEE) OF THE LAWYER

Заборовський В.В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Манзюк В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Ужгородського національного університету*

Стойка А.В.,

*асистент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

У статті досліджується правова природа інституту винагороди за правову допомогу адвоката (гонорар), зокрема порядку її визначення, розміру та сплати. Аналізується порядок отримання винагороди юристами в Стародавніх Греції та Римі. Аргументується позиція, згідно з якою інститут винагороди за правову допомогу все ж мав місце, однак не був належним чином врегульованим та базувався на звичаєвому праві. Однак згодом все ж отримав своє нормативне закріплення.

Сучасне вітчизняне законодавство наразі недостатньо регламентує винагороду адвоката. Проте з огляду на принцип свободи договору законодавець закріплює положення, згідно з яким адвокат і клієнт самостійно визначають умови договору про надання правової допомоги, в тому числі і ті, що стосуються порядку обчислення та сплати гонорару. Авторами також розглядаються основні способи обчислення розміру гонорару адвоката.

Для досягнення поставленої мети були застосовані характерні для правової науки методи. Дослідження проводилося із застосуванням діалектичного методу пізнання правової дійсності, що надав можливість проаналізувати багатогранну природу інституту винагороди за правову допомогу адвоката (гонорару) в аспекті механізму виникнення та розв'язання суперечностей, що існують на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства та формування правової держави. Історико-правовий метод надав можливість розкрити уявлення про становлення та розвиток інституту винагороди за правову допомогу адвоката (гонорару) в аспекті еволюції розуміння терміну «гонорар». На підставі цього автори доходять висновків, що інститут винагороди за правову допомогу адвоката (гонорар), зародившись у Стародавній Греції та Римі, пройшов шлях від сприйняття його як почесного дарунку за шляхетний вчинок («благодійну працю») та регулювання на рівні звичаєвого права до відповідного нормативного закріплення і сприйняття гонорару як належної оплати за адвокатську діяльність із встановленням відповідних обмежень (зокрема, щодо максимальних розмірів) та критеріїв визначення його розміру. Але такий перехід зберіг за собою уявлення про гонорар як вид особливої оплати (винагороди) особам вільної професії, розмір якої залежить, зокрема, від досвіду та здібностей певного адвоката.

Ключові слова: адвокат, правнича допомога, винагорода адвоката, гонорар, обчислення розміру гонорару адвоката.

The article examines the legal nature of the institute's remuneration for the legal assistance of a lawyer (fee), in particular the procedure for its determination, size and payment. The procedure for obtaining remuneration by lawyers in Ancient Greece and Rome is analyzed. The argument is that the legal remuneration institute did, however, not be properly regulated and was based on customary law. However, he eventually regained his authority.

The current domestic legislation does not regulate the lawyer's fees at this time. However, based on the principle of freedom of contract, the legislator establishes a provision according to which the lawyer and client independently determine the terms of the contract for legal aid, including those relating to the procedure for calculation and payment of fees. The authors also discuss the basic ways to calculate the lawyer's fee.

In order to achieve this goal, typical legal science methods were applied. The study was conducted using the dialectical method of knowledge of legal reality, which provided an opportunity to analyse the multifaceted nature of the institution of remuneration for the legal assistance of a lawyer (fee) in the aspect of the mechanism of emergence and resolution of contradictions that exist at the present stage of civil society development. The historical and legal method has provided an opportunity to reveal the concept of formation and development of the Institute of remuneration for the legal assistance of a lawyer (fee) in the aspect of the evolution of understanding of the term "fee". On this basis, the authors conclude that the institute of remuneration for the legal assistance of a lawyer (fee), having originated in Ancient Greece and Rome, has gone from being perceived as an honorary gift to a noble deed ("charitable work") and regulation at the level of customary law. To the appropriate statutory fixing and the perception of the fee as proper remuneration for the lawyer's activity, with the establishment of appropriate restrictions (in particular, regarding the maximum sizes) and the criteria for determining its size. But such a transition has retained the notion of a fee as a type of special remuneration (remuneration) for freelancers whose amount depends, in particular, on the experience and abilities of a particular lawyer.

Key words: lawyer, legal assistance, the lawyer's remuneration, fee, calculating lawyer's fee size.

Постановка проблеми. Відповідно до положень ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Досліджуючи сутність даного конституційного права особи, ми доходили висновку, згідно з яким надання такої допомоги повинно асоціюватися саме з професійною діяльністю адвоката, тобто особи, що на професійній основі здійснює таку діяльність [1, с. 101]. Лише дотримуючись такого вузького підходу щодо кола суб'єктів надання правової допомоги, на нашу думку, можна стверджувати про існування належних умов реалізації права на професійну правничу допомогу, враховуючи, зокрема, встановлення суттєвих кваліфікаційних [2; 3] та інших вимог [4; 5] до кандидатів на здобуття статусу адвоката, а також закріплення особливого статусу адвоката [6; 7], реалізація якого здійснюється на засадах незалежності та професійності [8; 9].

Аналіз наукових публікацій. Питання правової природи винагороди за правову допомогу адвоката було предметом дослідження ряду науковців. Окремі результати таких досліджень були апробовані в працях Є.В. Васьковського, О.О. Вишневської, В.Р. Дюкіної, О.О. Кияшко, О.М. Князева, О.О. Маслов, Р.Г. Мельниченко, Д.М. Соколової, А.М. Стоянова, С.В. Троїцького, І.С. Яртіх та інших.

Метою статті є розкриття правової природи винагороди за професійну діяльність адвоката (гонорару). Основними завданнями, які автори ставлять перед собою, є: історичне дослідження сутності винагороди за надання правової допомоги в хронологічних рамках становлення самого інституту адвокатури; визначення сутності поняття «гонорар адвоката»; аналіз основних способів визначення гонорару адвоката за надання правової допомоги.

Виклад основного матеріалу. Комплексне дослідження правового статусу адвоката, зокрема через призму розмежування понять «правова допомога» («професійна правнича допомога») та «правова послуга», надало нам можливість насамперед дійти висновку, за яким адвокатська діяльність – це незалежна професійна діяльність, яка за своєю природою не є підприємницькою діяльністю та позбавлена комерційного складника [10, с. 135]. З огляду на це актуальними залишаються питання щодо винагороди адвоката за його професійну діяльність, тобто її правової природи, порядку визначення її розмірів та сплати.

Перш ніж розкрити правову сутність винагороди за адвокатську діяльність, вважаємо за необхідне провести короткий історичний аналіз цих питань. Ми повною мірою поділяємо позицію І.С. Яртіх, який вказує на те, що зародження інституту адвокатури відбулось у Стародавньому Римі і Стародавній Греції. На думку автора, неocenним є вплив цього періоду на подальше формування цього інституту, в країнах не тільки Західної, але й Східної Європи [11, с. 315]. Як зазначає І.М. Переверза, у Стародавній Греції існувало декілька професій, які мали відношення до договірної моделі адвокатської діяльності: логографи, синегори, параклети і прагматики

(логографи були першими, хто за допомогу у судовому процесі, а саме написання судових промов на замовлення, отримували грошову подяку від клієнта) [12, с. 15]. Є.В. Васьковський наводить приклади, коли логографи (поряд із синегорами) могли за плату написати промови (і не одну) та відразу виступати на користь обох сторін. За його твердженням, продажність логографів привела до того, що їхня професія стала вважатися ганебною, і що торговців промовами нерідко притягали до відповідальності [13, с. 38–39]. Подібної позиції дотримується О. Вишневська, вказуючи, що все це призвело до уявлення про професію адвоката як про продажну і низьку, тоді як почесною вважались професії юрисконсультів, прагматиків, яких залучали оратори для повідомлення окремих юридичних знань за мізерну плату [14, с. 42]. Все це свідчить про те, що в Стародавній Греції інститут винагороди за правову допомогу все ж мав місце, однак не був належним чином врегульованим та базувався на звичаєвому праві.

Щодо Стародавнього Риму, то, як зазначає О.О. Маслов, вільні громадяни з презирством ставилися до роботи за плату. Плата (*merces*), тобто еквівалент винагороди, була ознакою договору найму (майновий і особистий найм в Римі не відрізнявся і походив від зобов'язань «беру – даю» – *locatio – conductio*) і, відповідно, була долею вільновідпущеників, рабів і перегрівів. Допомога ж по веденню справи, публічний виступ були шляхетним вчинком, «благодійною працею» [15, с. 47]. В Дигестах Юстиніана зазначалось, що доручення є нікчемним, якщо воно не є безоплатним, бо воно походить з обов'язків або з дружби, і, отже, плата суперечить зобов'язанню (Книга 17.1.1,4) [16, с. 419]. Але така допомога не була абсолютно безкоштовною, а за її здійснення надавався певний почесний подарунок, для позначення якого почав застосовуватись термін «гонорар» (*honorarium*). Давання такого подарунку регулювалось нормами моралі та відповідало принципу чесності та добропорядності особи, яка отримала таку допомогу. Походження гонорару пов'язане із вдячністю особи за надану їй допомогу в суді, надання якої з давніх-давен було прерогативою ораторів, які нагородою за своє красномовство вважали славу серед нащадків (Корнелій Тацит. *Аннали*. Книга XI.6 [17]). Тож слушним є твердження Є.В. Васьковського, за яким, незважаючи на формальну безоплатність адвокатури в Римській республіці, вона, по суті, ніколи не була безоплатною [13, с. 32].

Але в подальшому звичай давати плату адвокату, за твердженням А.Л. Пестржецького, став входити в суспільне життя римлян і згодом, після багатократних спроб законодавців протистояти укоріненню цього і повернути уявлення про адвокатську професію як про безкорисливе заняття, отримав законну санкцію [18, с. 1–2]. Позиція адвокатів та зміни в суспільно-політичному житті тогочасного Риму посприяли нормативному закріпленню платності допомоги адвокатів. Вдалим у цьому разі є приклад, який наводить А. Стоянов у своїй праці «Історія адвокатури». Випуск 1: Стародавній світ. Єгипет,

Індія, Євреї, Греки, Римляни», вказуючи на позицію адвоката Сулія, який захищав себе перед імператором Клавдієм, зазначаючи, що красномовство не може бути безоплатним, тому що в іншому разі, піклуючись про захист чужих інтересів, ми упустили б з уваги свої власні, і якщо такі заняття будуть позбавлені винагороди, то вони загинуть. Імператор Клавдій дозволив адвокатам брати гонорар в розмірі не більше 10 тисяч сестерціїв, але й після прийняття цієї постанови зловживання не припинилися, і адвокати знаходили способи обійти заборону (наприклад, вони брали 10 тисяч за кожну процесуальну дію [19, с. 98–99].

Це далеко не єдине обмеження, що стосувалося винагороди адвоката в Стародавньому Римі. По суті, першим актом, який стосувався винагороди адвоката, був закон Цинція (на честь народного трибуна, який його ініціював), що ще відомий під назвою «Продари і подарунки». Необхідність прийняття вказаного Закону, за твердженням згаданого Корнелія Таціта, була породжена неприборканістю ораторів у прийнятті подарунків (Корнелій Тацит. *Аннали*. Книга XV.20 [20]). Одним із основних обмежень була заборона отримати винагороду до закінчення захисту. Так, у згаданих Дигестах Юстиніана відмічалось, окрім вказаного обмеження, і те, що після надання захисту адвокат вже мав можливість укласти відповідну угоду та вимагати винагороду (гонорар) через суд (Книга 17.1.1,6) [16, с. 420]. Проте ці обмеження далеко не завжди дотримувались адвокатами, і, як зазначає А. Стоянов, вони продовжували брати величезні гонорари, в тому числі й з обох сторін, та навіть доводити клієнтів до самогубства [19, с. 99–101]. В цьому разі згадується епіграма Марка Валерія Марціала: «Якщо хочеш бути багатим, стань адвокатом (стряпчим)» (II. 30) [21] та зізнання Марка Туллія Ціцерона: «Хто з нас не віддасть перевагу захисту багатого і сильного клієнта справі чесного, але бідного чоловіка? Наша прихильність завжди хилиться туди, звідки можна сподіватися на більш правильне і швидке отримання хорошої оплати» (*quis est tandem, qui inopis et optimi viri causae anteponat in opera danda gratiam fortunati et potentis? A quo enim expeditior et celerior remuneratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensio*) (Cicerone. *De Officiis*. Libro 2.69) [22, с. 88].

Таке ставлення адвокатів до винагороди за свою діяльність, яке принципово суперечило сутності професії адвоката, вимагало принципових змін. Такі зміни відбулись за часів правління імператора Марка Аврелія Севера Олександра, коли були вперше сформульовані критерії, якими повинен був керуватися суд під час визначення розміру гонорару адвоката, якщо між адвокатом і клієнтом була відсутня угода (розмір залежав від роду справи, таланту адвоката, звичаїв адвокатури та важливості судової інстанції), але не міг перевищувати встановленої такси [23, с. 42]. В подальшому, доповнюючи ці положення імператор Костянтин зобов'язав виключати зі списку кожного адвоката, який буде вимагати або вимовляти собі під виглядом гонорару надмірні суми або певну частину спірного майна [13, с. 62].

Досліджуючи специфіку гонорару як винагороди адвоката, Р.Г. Мельниченко вказує на дуалістичність його правової природи, а проблема в сприйнятті гонорару полягає в тому, що економічний і благодійний дискурси – це антогонічні дискурси, які не можуть існувати одночасно в одному і тому ж явищі, тоді як адвокати з найдавніших часів і донині безуспішно намагаються поєднати непоєднуване (гонорар у перекладі з латинської – подарунок, а тому виходить, що адвокат отримує оплату за свою працю (економічний дискурс) і одночасно не отримує (благодійний дискурс)) [24, с. 20].

Все це й зумовлює особливість правової природи гонорару як винагороди адвоката за його професійну діяльність. Таке сприйняття сутності гонорару адвоката додатково підтверджує наше твердження, згідно з яким специфіка адвокатури як інституту громадянського суспільства проявляється в дуалістичному характері його правової природи, що простежується в органічному поєднанні публічних та приватних інтересів у діяльності як адвокатури загалом, так і адвоката зокрема, які повинні мати рівнозначний, взаємостримуючий характер. Сутність приватних і публічних інтересів у професійній діяльності адвоката полягає в тому, що, відстоюючи права, свободи та законні інтереси свого клієнта, адвокат в той же час діє в інтересах всього суспільства (держави), права загалом, виконуючи покладені на нього конституційний обов'язок щодо надання професійної правничої (правової) допомоги [25, с. 67].

Розкриваючи питання про сутність винагороди за адвокатську діяльність, необхідно врахувати те, що історичне походження терміну «гонорар» має суттєве значення в його розумінні і сьогодні. Взагалі термін «гонорар» походить від латинського *honorarium* – винагорода за послугу [26, с. 81] (своєю чергою слово *honorarium* означає почесний, заради пошани; такий, що трапляється на честь певної особи, а *honoratus* (-ae) – осіб, що користуються повагою, шановних, почесних; які займають високу посаду, високопоставлені) [27, с. 286]. З огляду на це в тлумачних словниках поняття «гонорар» сприймається як грошова винагорода за роботу, яка виконана за договором, домовленістю тощо з літератором, художником, адвокатом, лікарем і так далі [28, с. 218].

Щодо українського законодавства, то, на жаль, воно не містить належного правового регулювання цього інституту, а в профільному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [29] йому присвячена тільки одна стаття. Так, у ст. 30 Закону зазначається, що гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, а порядок його обчислення (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. Крім цього, в цій статті зазначається, що під час встановлення розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінан-

совий стан клієнта та інші істотні обставини, а також те, що він має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час. Дещо ширше питання про сутність гонорару адвоката розкриваються в Правилах адвокатської етики (ст. 27-31) [30].

З огляду на принцип свободи договору законодавець закріплює положення, згідно з яким адвокат і клієнт самостійно визначають умови договору про надання правової допомоги [31, с. 155], в тому числі і ті, що стосуються порядку обчислення та сплати гонорару. Враховуючи багатогранність адвокатської діяльності, зокрема щодо надання ними безоплатної правової допомоги, порядок оплати правової допомоги може регламентуватись поряд із договором між адвокатом та клієнтом, також і за допомогою Методики обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [32], яка передбачає єдину тарифну систему визначення розміру такої винагороди.

Досліджуючи різноманітні системи оплати послуг професійного адвоката, ще Є.В. Васьковський вказував, що гонорар може: 1) бути безумовно заборонений (абсолютна безоплатність); 2) сплачуватись урядом у вигляді постійної оплати; 3) розглядатись як добровільний дар, що надається клієнтом, відповідно до своїх можливостей (відносна безоплатність); 4) визначатись грошовим еквівалентом, який одержується адвокатом від клієнта за надану послугу (своєю чергою такий еквівалент поділяється на кілька видів, залежно від того, яким способом визначається розмір гонорару: а) за угодою з клієнтами, б) за ухвалою суду, в) за визначенням ради адвокатів, г) за таксою і д) за двома або кількома з цих способів відразу, наприклад, за угодою, яка доповнюється в деяких випадках таксою, або ухвалою суду (змішана система)) [33, с. 82–83].

Щодо українського законодавця, то в ст. 30 вищезгаданого Закону (аналогічним є положення ст. 28 Правил адвокатської етики) він передбачає, можливий порядок обчислення гонорару адво-

ката (фіксований розмір, погодинна оплата). В той же час у своїй діяльності адвокати використовують й інші способи обчислення розміру гонорару. Так, О.О. Кияшко зазначає, що є декілька форм ціноутворення вартості послуг адвоката, а саме: погодинна ставка, фіксований гонорар, абонентське обслуговування та “success fee” («гонорар успіху») [34, с. 166]. З подібної позиції виходить і О.М. Князев, який дещо розширює такі форми, зазначаючи, що угодою сторін можуть визначатись такі форми (системи) оплати: разова в твердій грошовій сумі; погодинна; погодинна (подобова); щомісячна; за певну виконану роботу; оплата за кінцевим результатом тощо [35, с. 105].

В цьому разі заслуговує на увагу дослідження, яке було проведене в 2019 році, – професійне юридичне видання «Юридична Газета online» щодо цінової політики юридичних компаній (всього 74) щодо використання методів ціноутворення, згідно з яким найпоширенішим методом є погодинна ставка, яку використовують 88% юрфірм, fixed fee (фіксовану плату) назвали 69% юридичних фірм, capped fee (фіксування максимального значення гонорару) – 33%, success fee (гонорар успіху) – 28%, абонентську плату – 24% [36].

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що інститут винагороди за правову допомогу адвоката (гонорар) зародився в Стародавній Греції та Римі і пройшов шлях від сприйняття його як почесного дарунку за шляхетний вчинок («благодійну працю») та регулювання на рівні звичаєвого права до відповідного нормативного закріплення і сприйняття гонорару як належної оплати за адвокатську діяльність із встановленням відповідних обмежень (зокрема, щодо максимальних розмірів) та критеріїв визначення його розміру. Але такий перехід зберіг за собою уявлення про гонорар як вид особливої оплати (винагороди) особам вільної професії, розмір якої залежить, зокрема, від досвіду та здібностей (таланту) певного адвоката.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В., Бисага Ю.М., Булеца С.Б. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики : монографія. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 650 с.
2. Заборовський В.В. Правовая природа квалификационного экзамена на получение статуса украинского адвоката. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2017. № 1 (62). С. 88–93.
3. Заборовський В.В. Стажування як умова набуття статусу адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 112–116.
4. Заборовський В.В. Морально-етические требования к претенденту на получение статуса адвоката по законодательству Украины и зарубежных стран. *Право. Экономика. Психология*. 2017. № 1. С. 17–22.
5. Заборовський В.В. Юридическая характеристика негативных условий приобретения статуса адвоката по законодательству Украины и зарубежных стран. *Banber Yerevani hamalsarani. Jurisprudence*. 2016. № 3 (21). С. 67–76.
6. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката у цивільному судочинстві в контексті змін до процесуальних кодексів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 383–386. URL: http://pap.in.ua/6_2017/115.pdf (дата звернення: 02.03.2020)
7. Заборовський В.В. Особливості правового статусу адвоката-представника в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35. Ч. 2., Т. 3. С. 161–168.
8. Заборовський В.В. Незалежний правовий статус адвоката. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 266–268. URL: http://pap.in.ua/1_2017/81.pdf (дата звернення: 02.03.2020).
9. Заборовський В.В. Незалежність та самостійність адвоката: проблеми розмежування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 42. С. 242–246.
10. Заборовський В.В. Співвідношення понять «правова допомога» та «правова послуга» в аспекті визначення сутності професійної діяльності адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 131–137.
11. Яртых И.С. *Адвокатура и гражданское общество* : монография. Ульяновск : Областная типография «Печатный двор», 2007. 336 с.

12. Переверза І.М. *Адвокатура в Стародавній Греції та Стародавньому Римі. Право: історія, теорія, практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14–15 березня 2014 р.)*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 14–17.
13. Васьковський Е.В. *Организация адвокатуры* : в 2 ч. Санкт-Петербург : Н.К. Мартынов, 1893. Ч. 1 : Очерк всеобщей истории адвокатуры. 396 с.
14. Вишневецкая О.А. Институт оплаты услуг адвоката в Древнем мире. *Адвокатская практика*. 2010. № 1. С. 41–44.
15. Маслов А.А. О гонораре адвокатов (honorarium) в Римской республике. *Юридическая наука: история и современность*. 2013. № 11. С. 46–50.
16. Памятники Римского права. Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. Москва : Зерцало, 1997. 608 с.
17. Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. Том I. «Анналы. Малые произведения». Книга XI [События 47-48 гг. н. э.] / за ред. А.С. Бобович, Я.М. Боровский, М.Е. Сергеенко. М.: Науч.-изд. центр «Ладомир», 1993. URL: <http://ancientrome.ru/antlitrr/t.htm?a=1347011000> (дата звернення: 02.03.2020).
18. Пестржецкий А.Л. Об адвокатуре у римлян, во Франции и в Германии (сочинение). Москва : В Университетской типографии (Катков), 1876. 125 с.
19. Стоянов А.Н. История адвокатуры. Выпуск первый: Древний мир. Египет, Индия, Евреи, Греки, Римляне. Харьков : Унив. тип., 1869. 146 с.
20. Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. Том I. «Анналы. Малые произведения». Книга XV [События 63-65 гг. н. э.] / за ред. А.С. Бобович, Я.М. Боровский, М.Е. Сергеенко. Москва : Науч.-изд. центр «Ладомир», 1993. URL: <http://ancientrome.ru/antlitrr/t.htm?a=1347015000> (дата звернення: 02.03.2020).
21. Марк Валерий Марциал. Эпиграммы. Перевод Ф.А. Петровского. Санкт-Петербург : Издательство АО «Комплект», 1994. URL: <http://ancientrome.ru/antlitrr/t.htm?a=1314200002> (дата звернення: 02.03.2020)
22. Cicero M. Tullius De Officiis, De Senectute, Et De Amicitia (Latin Edition). Kessinger Publisher : Nabu Press, 2009. 224 p.
23. Вишневецкая О.А. Институт оплаты услуг адвоката в Древнем мире. *Адвокатская практика*. 2010. № 1. С. 41–44.
24. Мельниченко Р.Г. Привлечение адвоката к профессиональной ответственности по делам, связанным с гонораром. *Уголовный процесс*. 2013. № 10. С. 20–24.
25. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.
26. Локшина С.М. Краткий словарь иностранных слов. Москва : Советская Энциклопедия, 1971. 463 с.
27. Петрученко О. Латинско-русский словарь. 9-е изд., испр. Москва : Издание товарищества «В.В. Дуленов, Наследники Бр. Салаевых», 1914. 810 с.
28. Современный толковый словарь русского языка: более 90 000 слов и фраз. выражений / Гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург : Норинт, 2001. 960 с.
29. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 17.
30. Правила адвокатської етики, затверджені Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року. URL: <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf> (дата звернення: 02.03.2020).
31. Заборовський В.В. Правова природа договору про надання правової допомоги як документа, що підтверджує повноваження адвоката в контексті змін до процесуальних кодексів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 152–156.
32. Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу: постанова Кабінет Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 465. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 144.
33. Васьковський Е.В. История адвокатуры. *Адвокат в уголовном процессе : учебное пособие* / Под ред. : П.А. Лупинская. Москва : Новый Юрист, 1997. 544 с.
34. Кияшко О.О. Концепція “success fee” в межах проблематики відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в цивільному процесі: судова практика. *Новели цивільного процесуального законодавства. Представництво : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 травня 2019 року)*. Одеса : Фенікс, 2019. С. 165–168.
35. Князев А.Н. Гонорар успеха в договоре оказания юридической помощи. *Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета*. Сыктывкар: СыктГУ, 2005. С. 103–109.
36. Ставки, знижки, hourly rates. Цінова політика юридичних компаній України. *Юридична Газета online*. 2019. №41-42 (695-696). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/stavki-znizhki-hourly-rates.html> (дата звернення: 02.03.2020).